

פתרון הבחינה בספרות חורף תשע"ח, 2018

שאלונים: 904441, 005

מוגש ע"י צוות המורים של High-Q Global

הערות:

1. תשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון .
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות .
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.
4. פרקים 4 ו-5 הינם חובה.

פרק ראשון –

שירה (שירת ימי הביניים, שירת חיים נחמן ביאליק, שירת המחצית הראשונה והשנייה של המאה ה-20).

חלק ראשון: שירת ימי הביניים, שירת חיים נחמן ביאליק**שאלה מספר 2: " רֵאָה שֶׁמֶשׁ" / ר' שלמה אבן-גבירול**

- **רקע היסטורי לשיר**: השיר נכתב לזכרו של יקותיאל אבן חסן, פטרונו ומיטיבו של שלמה אבן גבירול, שתמך בו כלכלית ונפשית. הרצח היה חוויה טראומטית עבור גבירול, טראומה שמתבטאת בשיר קינה זה (שנראה על פניו כשיר טבע, בבתיו הראשונים).
- השאלה בוחנת כיצד ההאנשה בשיר בונה את המשמעות שלו. האנשת הטבע באה לידי ביטוי בשיר בכמה מקומות: למשל, בבית הראשון השמש "לובשת" תולע, אריג אדום משובח. בבית השני מופיעה רוח ים שמכסה את העולם בצבע ארגמן. שתי האנשות אלו מעידות על תמונה פסטורלית ושלווה, שקיעה אדמדמה שיורדת על הים.
- בבתי האחרונים **מתחולל שינוי**: התיאור השלֵו מתהפך באווירה קודרת – הארץ נעזבת "עירומה" (האנשה נוספת), ומחפשת מחסה בצל הלילה (השחור). השמיים מתקדרים ("והשחק אזי קדר") ומשמעות השיר מתגלה בהצגת השיר לא כשיר טבע אלא כשיר קינה על מות יקותיאל. יש מעבר מצבעים עליזים יחסית לצבעים קודרים וקשים.
- ההאנשות בשיר מראות כיצד הטבע כולו מתאבל על מות יקותיאל (וכאן אפשר לציין אמצעי אמנותי נוסף – היפרבולה). השמש האדומה היא סמל לחיים המאושרים שהיו לגבירול לפני שיקותיאל נרצח, הגביר האיר את חייו כשמש (הצבע האדום רומז גם לצבע דמו ששפך). הארץ נשארה עירומה, באנלוגיה (=הקבלה) לגבירול עצמו שנותר חסר הגנה ללא תמיכת יקותיאל. הקדרות שבה העולם מתכסה מקבילה לתחושה של גבירול עצמו – עולמו חרב עליו בעקבות מות פטרונו.
- **לסיכום**: צריך לקשר בין האנשת הטבע למצבו הנפשי של המשורר, שלמה אבן גבירול.

חלק שני: שירת המחצית הראשונה והשנייה של המאה ה-20

שאלה מספר 5: "ירח" / נתן אלתרמן

- השיר "ירח מתאר התבוננות בעיר בשעת לילה. המראות הנשקפים מבליטים את הראשוניות המופלאה שלהם. כפי שאומר המשורר "גם למראה נושן יש רגע של הולדת", כלומר גם לדברים באנליים, שגרתיים, שהתרגלנו לראות בחיי היומיום, היה רגע שבו נוצרו, רגע שבו ריגשו אותנו (כמו ילדים שמתבוננים בפעם הראשונה על העולם).
- השיר מראה את התימהון וההפתעה לנוכח המראות השגרתיים הללו: ציפור, שמיים, ירח ועץ. כאן יש אפשרות להשתמש באמצעי אמנותי – הזרה (= הפיכת משהו מוכר וידוע לזר ומוזר, והארתו באור חדש). התיאור הקודר של העיר באמצעות המטאפורה "שמיים בלי ציפור / זרים ומבוצרים" טוען את השמיים והציפורים – רקע שעליו מתבוננים בדרך-כלל ללא מחשבה נוספת – במשמעות חדשה. העיר שטובלת "בבכי הצרצרים" (אמצעי אמנותי נוסף – סינסתזיה), מוסיפה לרושם הקודר והעצוב של הבית הראשון. כך התבוננות שגרתית בעיר נהפכת לתמונה שמעוררת רגשות עזים.
- הירח ש"יושב" על כידון הברוש בבית השני מצייר תמונה ייחודית, שוב, של מראָה שנצפה פעמים רבות במהלך החיים (אור הירח), אך כאן המשורר מציב אותו על "כידון הברוש" (מטאפורה מרעננת), כמו פנס שמאיר על העיר. השאלות שחותמות בית זה מדגישות שנית את התימהון של הדובר לנוכח המראות, שאת שלומן הוא מבקש לדרוש.
- האובייקט השלישי בו מתמקד המשורר בסוף השיר, העץ, מתואר בצורה מטאפורית כמכוסה בעגילים אדומים. גם כאן, כמו בשאר השיר, מנסה המשורר לראות תופעה שגרתית באור חדש, ראשוני ורענן. עץ, שכנראה לא נשים עליו לב במהלך שיטוטנו ברחוב, הופך לתכשיט בידי המשורר. אפשר לחשוב על הצבע האדום כפירות אדומים או אולי תמונת עלים אדומים הנושרים בזמן הסתיו. השורות האחרונות בשיר מאפיינות את המראות כצעצועי האל, תיאור ששוב מקשר את המראות הפשוטים לנשגב והאלוהי.
- **לסיכום:** בשיר "ירח" מבקש אלתרמן להזכיר את הראשוניות המופלאה שבה נחשפנו לעולם שסובב אותנו.

פרק שני – סיפור קצר

סיפורי עגנון

שאלה מספר 20: "האדונית והרוכל" / ש"י עגנון

- **רקע היסטורי:** הסיפור "האדונית והרוכל" נכתב ב-1943, בזמן מלחמת העולם השנייה, כאשר מעשי הנאצים החלו להתגלות במלוא ממדיהם הזוועתיים. על רקע זה, כתב עגנון סיפור אלגורי שבו הוא מותח ביקורת קשה על יהדות אירופה, שהאמינה כי תוכל להשתלב ולהיטמע במדינות אירופה ה'נאורות', שרצו, לדעת עגנון, ברעתם.
- הסיפור מסתיים ללא פתרון, בצורה מעגלית, כפי שהתחיל. הוא נפתח כאשר אנו נחשפים לדמותו של יוסף, רוכל יהודי (השם יוסף הוא שם אלגורי, שרומז לתרבות היהודית וגם ליוסף המקראי). יוסף פוגש בהילני (אף לה שם אלגורי שמצביע על התרבות ההלניסטית) ומתארח בבקתתה זמן רב. במהלך זמן זה נחשף הרוכל לכמה תכונות מטרידות בדמותה של הילני – היא אינה אוכלת ואינה שותה (תכונה שמאפיינת ערפדים), אומרת לו שהיו לה כמה בעלים ומציינת שמקצתם נמצאים בבטנה (תכונה שמאפיינת קניבלים), ומוסיפה ואומרת שאף הוא מוכר סכינים שיכולים לשחוט בהם אדם (רמז מטרים להמשך הסיפור).
- אם נבין את הבעיה בסיפור כנטייתו של הרוכל היהודי להתפתות אחר אישה נוכרייה (=זרה), נראה שסופו לא מביא לפתרון של בעיה זו. יוסף, שמתחיל את הסיפור כדמות פעילה (יוזם את הקשר עם האדונית, מוכר לה את הסחורה, פותח איתה בשיחה, מחניף לה, מציע לה את אהבתו) הופך עם הזמן לדמות פסיבית שמקבל בתמימות שצועקת לקוראים בטיפשותה, את כל הסבריה ודבריה של האדונית. האחרונה רוצה לפטם אותו בשביל לאכול בהמשך ואומרת לו בגלוי שהיא הרגה את בעליה, וככל הנראה תהרוג גם אותו. הדבר היחיד שמציל את חייו הוא המקרה: במהלך ערב קר יוצא הרוכל וקורא "קריאת שמע", שמסמלת את חזרתו ליהדות (וגם את חזרתו לאקטיביות). בזמן זה מנסה האדונית לדקור אותו עם הסכין שרכשה ממנו בתחילת הסיפור ובטעות פוצעת את עצמה.
- סוף הסיפור נגמר כשם שהתחיל: הרוכל יוצא למכור את מרכולתו שוב, בתקווה למצוא חן בפני קונים נוספים. סביר להניח שייפגש באנשים אחרים שירצו ברעתו, ובכך גלוי וברור שלא למד את הלקח מהניסיון הקשה שעבר. על כן, הסוף מסמל את חוסר המוצא באורחות חייו של יוסף, ועל דרך משל – של העם היהודי הפזור בתפוצות כולו (לדעת המחבר, ש"י עגנון).
- **לסיכום:** שאלה כללית שדורשת קישור בין העלילה והדמויות לסוף הסיפור, שמתאפיין במבנה מעגלי. אפשר להזכיר בתשובה אמצעים אמנותיים כמו מוטיבים (אוכל, סכין), אירוניה ואלגוריה.

פרק שלישי – דרמה

טרגדיה מאת סופוקלס: "אנטיגונה"

שאלה מס' 24

- הטרגדיה הקלאסית "אנטיגונה" מציגה את בחירותיו של הגיבור הטרגי, קראון, ואת ההשלכות הקשות שהכרעותיו מביאות על הסובבים אותו.
- ברקע המחזה עומד קונפליקט בין קראון, המלך החדש של תבי, ואנטיגונה, אחייניתו. בקרב שנערך לפני תחילת המחזה בין פוליניקס ואתאוקלס, יורשי אדיפוס (מלך תבי הקודם), מתו השניים. בעוד שאתאוקלס הגן על תבי, יצא פוליניקס נגד הממלכה. על כן, קראון, המלך החדש, חוקק צו שאוסר על קבורתו של האח שיצא נגד הממלכה. לעומת זאת, אנטיגונה, בת אדיפוס ואחותו של פוליניקס, טוענת שצריך לכבד את האלים וכי לכל אדם מגיעה קבורה ראויה. יתרה מכך, היא טוענת שחובתה כלפי בן משפחתה גדולה וקדושה, והיא אף מוכנה למות בשביל לקיים את הקבורה.
- קראון, שהוא, כאמור, הדמות הטרגית במחזה (יש הרואים באנטיגונה דמות טרגית גם) לא מוכן להיענות לדרישת אנטיגונה לקבור את המת (אפשר לציין את מניעיו: מלך חדש שמנסה לבסס את שלטונו, לא רוצה להראות שהוא מעניק העדפה לבת משפחה, שוביניסט שמתנגד ופוחד מהרעיון שאישה תכתוב את פעולותיו). קראון מסרב לשמוע בעצת המקהלה, העם, בנו היימון (שמפציר בו בהיגיון וקור רוח לפעול על פי רצון העם), אחייניתו אנטיגונה והנביא טירסיאס. בכך, הוא מניע את עלילת המחזה לסופה הטרגי ומביא לידי מותם של קרובי משפחתו: את אנטיגונה הוא שולח למערה, כדי להיקבר בחיים וזו מתאבדת על ידי תלייה; בנו היימון, ארוסה של אנטיגונה, ששומע על המעשה מנסה להרוג את אביו וכשלא מצליח דוקר את עצמו בלב; אשתו, אורידיקה, מתאבדת אף היא. סוף המחזה, מראה כי החלטותיו של קראון הובילו אותו לאובדן כל קרובי משפחתו וכנראה גם שלטונו – המחזה נגמר באמירה קשה ביותר שלו "איני קיים, אינני עוד מאומה!" (עמ' 83) – סוף טרגי לגיבור ראשי במחזה.
- **חשוב מאוד** לציין את ארבעת שלבי הטרגדיה של דורותיאה קרוק, ולפרט אודותם: המעשה המביש (הצו שאוסר על קבורת פוליניקס), הסבל (כפי שצוין לעיל), ההכרה (ההבנה של קראון בסוף המחזה ששגה והוביל את עצמו לאובדנו – "כבר לא אוכל לפטור את עצמי / ולהטיל את האחריות על שום אדם.", עמ' 82) והאישור מחדש של הערכים (כלומר, חוק האלים נעלה וחשוב מחוקי האדם) שמוביל לקתרזיס של הקהל.
- **לסיכום**: שאלה שדורשת התמקדות בדמותו של קראון ופירוט על ההכרעות שהובילה אותו לסופה הטרגי.

פרק רביעי – רומן ונובלה

רומן מתורגם: "כל החיים לפניו" / אמיל אז'אר (רומן גארי)

שאלה מס' 28

- עלילת הרומאן "כל החיים לפניו" מתרחשת, ברובה, בבית ישן בן שש קומות וברחובות הסמוכים לו, ברובע בלוויל שבפריס, המאוכלס במהגרים שנמצאים בתחתית הסולם החברתי-כלכלי של החברה הצרפתית. יהודים, ערבים ושחורים התקבצו יחד, מתוך שאיפות להתקדם ולממש את חלומותיהם הכלכליים והחברתיים בפריס, עיר הבירה של צרפת.
- המציאות החברתית ברומן עגומה ביותר. האנשים בבלוויל מתוארים כעלובים החיים בשולי החברה, המצויים במפגש מתמיד עם הפשע. זונות וסרסורים, גנבים וסוחרים סמים, סבלים גברתיים ואמני רחוב מפוקפקים ממלאים את הנוף המקומי.
- בתוך מציאות קשה זו, אנו מגלים את מומו (הקטנה לשם מוחמד), נער ערבי-מוסלמי בן 14, יתום, שחי במעון לילדי זונות, אותם מגדלת גברת רוזה היהודייה. אפשר היה להניח שהחיים בסביבה חברתית כזאת יהיו **השפעה שלילית ביותר** על מומו, ויובילו אותו גם לעסוק בחיי פשע. עם זאת, מומו מתגלה לאורך כל הרומן כילד רגיש, חביב למדי, טוב לב, חכם ואכפתי שלא נותן למציאות זו להרוס את תפיסתו הרומנטית לעתים, והנאיבית לפריס, על העולם.
- נוסף על כך, לסביבה החברתית אין השפעה שלילית בלבד – בתוך גלריה של דמויות ססגוניות שמוצגות ברומן בשכונת בלוויל (גברת רוזה, הסרסור אנדה אמדה, גברת לולה, אדון חמיל, בניה וכו'), אנו נחשפים לפעולות רבות של טוב לב המשפיעות לחיוב על חייו של מומו. גברת רוזה דואגת ואוהבת את מומו, ומחנכת אותו לפעול בנדיבות כלפי אחרים ולראות את היופי בעולם. גברת לולה אף היא מגלה כלפיו רגשי דאגה וחסות. אדון חמיל מלמד אותו על החשיבות של אהבה בחיי האדם, ופותח לו צוהר לעולם הספרות (למשל, לסופר הצרפתי הידוע ויקטור הוגו). הסרסור אנדה אמדה קונה לו בגדים מהודרים ל"ארתור", המטרייה שהוא מלביש למופע הרחוב שלו.
- טוב לבו של מומו מתגלה בפעולותיו ברומן: הוא מפגין יחס חם כלפי אדון חמיל; מאמץ כלב בשם "סופר" ואז משחרר אותו מכיוון שאינו יכול לטפל בו כמו שצריך; הוא מנקה לילדים במעון את הישבנים בשביל לעזור לגברת רוזה; הוא אף מטפל בגברת רוזה לאחר שהיא מפסיקה לתפקד ומאבדת שליטה על צרכיה.
- טוב לבו ניכר אפילו בתקוותיו וחלומותיו, אם יהיה לו כסף: "ושאלתי את עצמי מה אעשה בכסף, כי לא את הכל אפשר לקנות. אקנה דלא נייד (=קרקע) בשביל גברת רוזה, כדי שתמות בתנאים טובים, על שפת הים ועם פאה חדשה. את ילדי הזונות והאמהות שלהם אשלח למלונות פאר בניצה (=ניס, עיר תיירותית) שם יחיו בביטחון... לעצמי אוכל לקנות טלוויזיה חדשה..." (עמ' 76-77). בסוף הרומן הוא מגלה את הנאמנות הכי גבוהה לגברת רוזה ולא נותן לרופאים לקחת אותה לבית החולים אלא מעביר אותה ל"חור היהודי שלה", לקומת המרתף שבבניין ומעניק לה, הלכה למעשה, המתת חסד, כפי שרצתה.

- על כן, על אף שהחיים ברומן קשים ומחורבנים לעתים קרובות (דבר שבא לידי ביטוי למשל בהיעדר תברואה טובה בבניין, ילדים שמתים ממנות יתר, זנות ועוד), האנשים בסביבתו של מומו עוזרים לו להתגבר על קשייו ומלמדים אותו ערכים חשובים כגון עזרה לזולת, הצורך באהבה, חמלה ונדיבות. במובן זה, סוף הסיפור אופטימי – גברת נאדין ודוקטור ראמון מאמצים את מומו לביתם ומציעים לו מוצא מהתנאים הקשים בהם חי כל חייו.
- **לסיכום** : צריך להתייחס לאינטראקציה בין הסביבה החברתית לדמות הראשית, מומו, וכיצד האחרונה משפיעה עליו, אך לא משנה את אופיו הטוב מטבעו.

פרק חמישי – שיר של נלמד

שיר שלא נלמד: "תמונת אמו" / דליס

שאלה מס' 31

- השיר "תמונת אמו" מתאר קשר מסובך ומורכב בין שלושה דורות: המשוררת, אביה וסבתה, שמתוארת בצורה מטאפורית כ"סבתא זכוכית" ו"סופרת זכוכית".
- המרחק בין הדורות הוא הנושא המרכזי של השיר: הבת (הדוברת) מנסה להבין את עברה המשפחתי, המרוחק ממנה, שמובע בצורה **מטאפורית** כמחסום של זכוכית ("סבתא זכוכית" ו"סופרת זכוכית"). רואים שהקשר בין האב לסבתא היה קרוב וחם, כיוון שזה נושק "ערב ערב לדממה" ועינו הדומעת מציינת את הכאב על אובדנה. לעומת זאת, הקשר בין הבת לסבתא הוא קשר מרוחק: הסבתא מתוארת על-ידיה כ"פורטרט זר" (=דיוקן זר), "סבתא זכוכית" ובאמצעות **אנאפורות** רבות – הסבתא **לא** קראה לה סיפור, היא עצמה **לא** סיפרה לה שלמדה על אושוויץ (אולי היכן שהסבתא נרצחה) **ולא** הקריאה לה שיר שכתבה. כלומר, השיר עומד בבסיסו על תחושה של החמצה של קרוב משפחה שאיננו כבר, שמודגשות על ידי השלילה של האנאפורות (דבר זה בולט גם בשאלות, שמבקשות לדעת עוד על עולמה של הסבתא).
- סוף השיר מבליט ביתר שאת את המרחק – הסבתא נמצאת ב"רחובות סלוניקי הגנוזים" (=כלומר בזמן העבר, שנטמן לשכחה, ביוון שלפני מלחמת העולם השנייה, בה חיה והתקיימה) ואילו הבת נמצאת בתל אביב, עיר מודרנית שרחוקה מאוד מסלוניקי שלה. בין הסבתא לבת מופיע האב – דמות מאופקת שמפרידה ביניהם (ייתכן ולא סיפר לבת אודותיה), שכעת כבר אי אפשר לשאול אותה על הסבתא, משום שהוא "איננו" – כלומר, נפטר.
- **אמצעים אמנותיים** : כמצוין לעיל, אנאפורות ומטאפורות.